

ВІДГУК

про дисертаційну працю **С. М. Барабаш** «Поетика художньої прози Михайла Козоріса: жанрово-стильові аспекти», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література (Київ, 2017. – 205 с.)

Перші десятиліття ХХ ст. є знаковими в історії розвитку української літератури, багатими на літературні таланти та мистецькі феномени, до яких й досі апелює сучасне літературознавство. З творчими відкриттями цього періоду пов'язане виникнення нового характеру художнього мислення, нових поетичних принципів, які визначили перспективи розвитку вітчизняного письменства. На жаль, більшість тих, хто був безпосереднім учасником цих художніх трансформацій, зазнала переслідувань і була фізично знищена радянським тоталітарним режимом, а кому пощастило уникнути репресій, гостро відчували на собі кожний необережний крок. Хоч упродовж останніх десятиліть зроблений значний внесок у дослідження життєтворчості письменників – жертв сталінського терору, – досі є й такі, чия мистецька спадщина практично не вивчена. Не підлягає сумніву й те, що відомий нам нині масштаб втрат, яких зазнала українська література, не можливо досягнути за декілька десятиліть навіть зусиллями не одного покоління дослідників. Визначити або й перевизначити місце письменника в історії зможе тільки час.

Сьогодні нові можливості для більш повних і неупереджених досліджень у літературознавчій науці дають змогу відновити історичну справедливість, усунути «білі плями», активізувати процес повернення в науковий обіг представників «розстріляного відродження». Такі тенденції, спрямовані на новий рівень опрацювання, не обмежуються тільки видатними іменами, визначають актуальність цілої низки сучасних праць, зокрема й дисертації С. М. Барабаш, в якій поставлено за мету комплексно проаналізувати жанрово-стильові, проблемно-тематичні, характеротворчі

аспекти поетики художньої прози Михайла Козоріса, встановити її місце в розвитку української белетристики першої третини ХХ ст.

Постать М. Козоріса не належить до тих, кого Ю. Тинянов назвав «літературними генералами». Проте без таких письменників важко уявити в повному обсязі специфіку літературного процесу, у них часом набагато виразніше й наочніше виявляються загальні літературні тенденції та закономірності, які у творчості видатних письменників приховуються за силою та своєрідністю таланту. Вказана характеристика, вважаємо, є показовою для окреслення своєрідності творчості М. Козоріса, талановитого прозаїка, літературознавця і публіциста, знищеного репресивними заходами тоталітарного режиму. Історико-літературна значущість долі автора слугує одним із ключів до розуміння цілої епохи – епохи соціальних і політичних катаклізмів початку ХХ ст. Його художній доробок уперше став предметом цілісного наукового аналізу, тому сам розглянутий матеріал і постановка проблеми зумовлюють новизну дослідження. Літературознавча оцінка творчості М. Козоріса, хронологічно вписана в два етапи (у 20-ті роки ХХ ст. принагідними статтями і рецензіями Ю. Зета, Й. Курбаса, Л. Підгайного, І. Ткачука та в кінці ХХ – початку ХХІ ст. згадками у довідково-енциклопедичній літературі, ювілейній публіцистиці, працях сучасних істориків і краєзнавців П. Арсенича, Г. Риса, О. Рубльова, літературознавців Ф. Погребенника, І. Приходька), має епізодичний, інформативно-коментаторський характер і не дає повної картини про творчість письменника, його мистецьку еволюцію. Цим зумовлено потребу поглибленого вивчення усієї літературно-наукової спадщини митця, з'ясування особливостей його художнього мислення, жанрово-стильових аспектів доробку.

Науково продуктивним у дисертаційній праці є залучення дослідницею значного масиву спогадів і матеріалів різних архівних установ: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАЛ

України), відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Галузевого державного архіву СБ України та інших. Про використання архівних матеріалів останнього чомусь не вказано ні у вступі дисертації (автореферату), ні в тексті праці, про них дізнаємося тільки зі списку використаних джерел (с. 193 дисертації), та й називання архівних установ в об'єкті дослідження та науковій новизні є дещо непослідовним. У науковий обіг дисертанткою уведено значну кількість невідомих архівних матеріалів. Офіційні документи з цих архівосховищ дозволяють висвітлити нові факти біографії й творчого шляху письменника, дослідницька новизна і цінність яких беззаперечна.

Актуальним сьогодні для комплексного осмислення творчості письменника є вивчення особливостей проблематики і поетики його доробку, вписання в літературний контекст епохи, встановлення місця та значення в історії української літератури. Обрана С. М. Барабаш модель дала змогу залучити такі необхідні для опису аспекти, такі як поетика, жанр, стиль, психологізм, що зумовлюють специфіку осягнення і розуміння художньої творчості М. Козоріса. Виклад теоретичних положень дисертації є логічним, послідовним і вмотивованим, засвідчує належний теоретичний рівень дисертантки. Відповідно до теми головну увагу приділено категоріям жанру і стилю, що дало змогу встановити як загальні закономірності, так і окремі, індивідуальні особливості творчості письменника. Посилює теоретичне підґрунтя роботи аналіз праць вітчизняних та зарубіжних науковців, що репрезентують різні літературознавчі погляди та концепції (зокрема, формалістів, структуралістів тощо). Позитивним наслідком наукових експлікацій маємо чітко окреслений автором праці вектор формування жанрової системи М. Козоріса. Спектр її доволі широкий: від соціально-психологічних новел, оповідань, поезій в прозі до повістей та роману.

Дослідниця наголошує на складності жанрової ідентифікації творів письменника внаслідок еклектичності підстав диференціації, заснованих на тематичних, родових, поетологічних ознаках, категоріях методу або стилю тощо. Утруднює розпізнання й інший фактор: жанр у цей час слугував експериментальним полем, естетичні досліди на якому проводилися досить швидко і досить результативно. Ідея синтезу, що опанувала художньою свідомістю епохи, була фундаментом у складному процесі письменницького самовизначення, виявивши нові варіанти жанрової форми і змісту. Рух до синтезу жанрів засвідчив і М. Козоріс, звернувшись до написання повістей і роману. Їх поява ознаменувала якісно новий рівень літературної еволюції письменника. Зміна словесно-образного мислення автора оригінально втілювалася у новій жанровій формі – повісті в новелах «Чорногора говорить» (1928), а згодом і в романі «Голуба кров» (1932). Такі стратегії автора, як з'ясовує дисертантка, були історично й соціально стимульовані. Характеризуючи повість у новелах «Чорногора говорить», вона наголошує на відчутті жанрової непослідовності, що може бути наслідком певної невідповідності жанрової структури твору і його дослідного осмислення. Жанрова гетерогенність нерідко має місце в широкомасштабних творах, коли різні жанрові тенденції співіснують в ньому, складно взаємодіючи, але все-таки одна з них, як правило, панує, підпорядковуючи або навіть поглинаючи інші, за рахунок чого зберігається художня цілісність літературного твору.

Категорію стилю в праці також окреслено на загальноприйнятих теоретичних засадах. Індивідуальна манера М. Козоріса визначена як багатостильова, що охоплює елементи реалістичного, імпресіоністичного, експресіоністичного та символістського письма (с. 39 дисертації). Малу прозу письменника розглянуто у тематичному, проблемному, психологічному вимірах. Хронологічні межі досліджуваних жанрів – 1908–1927 рр., – і прояви означених особливостей розкрито у роботі досить повно. Дисертантка охарактеризувала жанрово-стильову палітру малої прози письменника, представити внутрішній світ персонажів у всіх видимих

ознаках, поведінці, мовних акціях, вчинках. Однак при розгляді поетики митця вона обмежилася лише двома системними рівнями: жанру і психологізму, інші рівні поетики – пафос, хронотоп, наратив залишилися малозреалізованими. Також поза дослідницькою увагою залишилося хронологічне розмежування і характеристика дореволюційного періоду в межах новелістичної фази творчості, оскільки цей період самоцінний як час безцензурного, вільного існування літератури, її якісного оновлення, співіснування в ній досить різних, раніше не реалізованих художніх систем.

У другому розділі дисертації розглянуто жанрово-стильові особливості повістевой і романної прози М. Козоріса. В окремих підрозділах автор праці здійснила аналіз соцреалістичних аспектів повісті «Село встає», експериментальної жанрової природи повісті в новелах «Чорногора говорить» та жанрово-стильових особливостей роману «Голуба кров». На увагу тут заслуговує спостереження С. М. Барабаш про генезу жанрового мислення письменника – перехід від малої до повістевой і романної прози, специфіку жанроутворення. Зростання інтересу до нових, більших, жанрових форм зумовлювалися як чинниками літературно-мистецького життя, особливостями національної літературної традиції, так і специфікою соціальної дійсності, історичним поступом народу, суспільним та філософським досвідом (с. 84–88, с. 95–100 дисертації). М. Козоріс зумів влитися в загальний потік української прози 20-х років ХХ ст. з новим відчуттям жанру, відобразивши думки і почуття свого покоління, проблеми рідного краю. У його доробку виявилися характерні риси оповідної поетики зазначеного періоду, творчі шукання вітчизняних літераторів. Заслуговує на схвалення об'єктивна оцінка аналізованих творів, зокрема щодо соціологізації повісті «Село встає». В ній письменник відповідно до тенденцій новочасного суспільного життя та масовізації літератури відгукується на злободенну тему «бандитизму» та «куркульства». Дисертантка запропонувала критичні підходи до науково вартісної рецепції твору, представила сучасну інтерпретацію проблеми.

Новизна для української літератури жанрового матеріалу повісті в новелах «Чорногора говорить» зумовила теоретичне опрацювання специфіки оптимального узусу і сприйняття твору. Цінним є множинність підходів до природи жанру та його проявів, зокрема циклізації, запропонованих у працях Н. Тамарченка, П. Рудякова, П. Панченка, В. Фащенко, Ю. Суворовцева та ін. Автору дослідження могли б прислужитися думки про циклізацію малих жанрів у складніший твір у зв'язку з формуванням роману в російській літературі, які висловлював свого часу Б. Ейхенбаум. Прикладом такого роману-циклу він вважав «Героя нашого часу» Ю. Лермонтова. Ознаки циклічності, на його думку, виявляються у тому, що в творі немає зв'язку всіх дійових осіб в єдине повісткування і поєднання частин-повістей здійснюється без очевидних контактів і обґрунтувань.

Дослідницька уважність С. М. Барабаш прикметна й для з'ясування жанрово-стильових особливостей роману «Голуба кров». Показовими тут є належно аргументовані творчо-психологічні витoki романного задуму. У М. Козоріса вони актуалізувалися тоді, коли запаси життєвого та художнього досвіду та емоційних поривань перестали вміщуватися в новелістичних межах і почали за них виходити на рівень синтезу доби. Спізнання письменником життя вилилося у фабулу роману, сформувалося у нові, глибші й ширші зв'язки та ходи життя у великому масштабі. Дослідниця визначила жанрову природу роману як полісинтетичну, з поєднанням елементів роману-хроніки, роману виховання та роману-епопеї. Слушним є твердження дисертантки про зосередження в «Голубій крові» декількох неоднорідних стильових тенденцій, з-поміж яких вирізняється імпресіоністична спрямованість, яка загалом характерна для всього творчого доробку М. Козоріса. Загалом жанрово-стильові особливості виступають якісною ознакою повістєвої і романної прози М. Козоріса, що втілилися у нових формах репрезентації художнього матеріалу та способах зображення внутрішнього світу людини.

Третій розділ присвячений ідейно-тематичній та характеротворчій специфіці повісті «Чорногора говорить» та роману «Голуба кров». У них постають конкретні картини епохи і життя звичайних людей, сповнених драматизму власної долі. Повість «Чорногора говорить» тематично і проблемно задекларована автором дисертації як поліаспектна. Письменник уміло реалізував широкі можливості жанру повісті для втілення своїх творчих задумів, що конкретизуються на проблемно-тематичному рівні. Цікавими є викладені дисертанткою думки про осмислення наболілих проблем суспільства на початку ХХ ст. на прикладі звичайного гуцульського села. М. Козоріс віднаходить нові способи зображення драматичних конфліктів, що визначають поведінку героїв, їх учинки. Він розкриває гостроту морально-соціальних почуттів героїв, створюючи багатовимірний образ світу і людини. Тема поступової деградації суспільства схарактеризована дослідницею досить виразно. Належно висвітлена в повісті й екологічна проблематика, що охоплює не тільки природу і душі персонажів. Вона розгортається ширше за тему протиборства світу природи та людей, набуваючи особливого, символічного значення. Останнє ж текстуально випростовується у гуцульській національній обрядовості, в гірській екзотиці. Життєтворчі перетворення означеного хронотопу конститууються на психологічному, етноментальному рівнях твору.

Позитивне враження справляє й аналіз художнього психологізму роману «Голуба кров», твору, в якому, за визначенням дисертантки, реалістично відображено актуальні події початку ХХ ст., показані очима героїв (с. 163 дисертації). На перший план в романі М. Козоріса виходить психологізм нового порядку, зосереджений довкола образно-символічного епіцентру твору. Таким епіцентром є заголовний образ голубої крові. Проте символічного звучання набуває не тільки він. Майже всі сюжетні лінії та провідні мотиви підпорядковані цьому образіві, розтікаючись по роману драматично-психологічною домінантою. Психологізм цей також пов'язаний

з новими прийомами художнього аналізу складного внутрішнього світу людини – людини псевдопатріота і псевдоінтелігента.

У висновках до розділів та загальних висновках логічно й чітко узагальнено осмислення поетики художньої прози М. Козоріса на двох рівнях – проблемно-тематичному та жанрово-стильовому. Зміст узагальнень і послідовність їх подання тісно пов'язані з текстом дисертації. Спираючись на здобутки виконаного дослідження, варто визначити його перспективи. Положення дисертації можуть бути використані у викладанні курсу історії української літератури у вищих навчальних закладах, проведенні спецкурсів і спецсемініарів із проблем розвитку модернізму, у шкільній практиці в курсі «Література рідного краю» тощо.

Дисертаційна праця С. М. Барабаш є завершеним самостійним дослідженням поетики художньої прози М. Козоріса, що має вагоме історико-літературне значення. Вона дає відповіді на низку досі нез'ясованих питань проблематики і поетики художніх творів письменника, наближає до розуміння цілісної, повної і науково-об'єктивної концепції розвитку історії української літератури ХХ століття, є помітним внеском у вивчення творчості М. Козоріса.

Разом з тим, висловимо свої зауваження й побажання, що мають переважно дискусійний чи рекомендаційний характер:

1. Проаналізовані в тексті дисертації праці, зокрема Р. Барта, К. Леві-Строса, Р. Якобсона, К. Бремона (с. 26), Г. Абрамовича, Я. Ельсберга, С. Крижанівського (с. 35), Л. Тимофєєва, Л. Новиченка, О. Ларміна, П. Волинського (с. 36) відсутні в списку використаних джерел.
2. За умови проблемного, нехронологічного викладу матеріалу дисертації (а також змісту, анотацій) його сприйняття частково полегшило б датування творів і збірок.
3. При укладанні структури дисертації варто було б керуватися принципом науковості й слідувати пріоритету проблематики над поетикою, розмістивши

третій розділ другим, а другий – третім, а також підрозділ 1.3 другим, а 1.2 – третім.

4. Деякі положення дисертації вважаємо дискусійними, наприклад, щодо поєднання рис «експресіонізму та екзистенціалізму» (с. 132), про втілення письменником філософських ідей А. Шопенгауера та С. К'єркерога (с. 131).

Висловлені міркування, на наше переконання, не принципові, а тому присутньо не впливають на загальну концепцію роботи, стосуються здебільшого дискусійних питань або мають побажальний характер. Вони не знецінюють вагомості виконаного дослідження, що є важливим внеском в українську літературознавчу науку. Автореферат та опубліковані праці адекватно відображають його концептуальні положення.

Отже, дисертація «Поетика художньої прози Михайла Козоріса: жанрово-стильові аспекти» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, зі змінами, унесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року. За виконане дослідження Світлана Миколаївна Барабаш цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
літератури та культури
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

С. М. Кривенко

Вчений секретар
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

А. А. Мельниченко